

דף לג

'אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה – הרי זה פטור.' יש לעיין בזורק את האבן ולא ה' ראשו של הלה במסלול האבן אבל ה' עומד להגיע למסלולה, כגון שהוא נוסע ברכבת, כך האבן תפגע בו, אי חייב או פטור' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

יש להעיר שבסוגינתו נחלקו שתי לשונות בגמרא אם הפטור של 'ממציא את עצמו' נאמר רק לענין גלות, או גם לענין תשלומי נזיקין. וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם (חובל א, יט) שפטור מכלום. ומשמע בגמרא וברמב"ם שגם לענין נזיקין, מקור הדין הוא מן הכתוב ולא מצד הסברא גרידא. ואף על פי שהכתוב מדבר ברוצח, וכיצד למדים ממנו לנזיקין, והלא הרבה אופנים התמעטו בדין גלות ולא במקום אחר? אלא על כרחנו לומר שלמדנו מכאן שפטור מצד הסברא, שנחשב כאנוס (וכ"כ רבנו יהונתן שהטעם הוא משום אנוס, וכ"מ בחדושי הראב"ד). ואם כן מסתבר שאם המסלול ידוע מראש אין זה אנוס. ולפי"ז אפשר שלא נאמר זה אלא בכגון הוצאת ראש מחלון, אבל אם היה הנזיק באותו מקום, אלא שזו קמעא וכדומה, אינו בכלל 'ממציא את עצמו' וגולה ומשלם ד' דברים. שהרי אם נאמר שגזרת הכתוב היא אף באופן שמצד הסברא הפשוטה חייב, כיצד למדים מכאן לענין ד' דברים.

אך קשה אם מצד אנוס מדוע פסק הרמב"ם שפטור מכלום, אף מנזק, והלא אדם מועד לעולם, ואפילו לדעת הפוסקים באנוס גמור, הלא כאן אינו בכלל אנוס גמור. ודאי צריך כפרה – כדמשמע ברש"י שבועות ריש דף ח וע"ש בשא"ר [ואכן הרי"ד ורי"א ו' הטור פסקו שחייב בנזק ופטור מד' דברים]. ונראה שהסברה היא משום שאין המעשה מתיחס לגמרי לעושה, אלא כאילו היה הלה שותף בנזקי עצמו. ועדין יש להסתפק באופן שהנרצח כבר היה באותו מקום אלא שזו. וכן יש לעיין כיצד הדין בנכרי שהרג בשוגג באופן זה; שאם הפטור מצד קרוב לאנוס, גם הוא פטור, כנראה לכאורה מהסוגיא במכות ט. אך אם זו גזרת הכתוב בדין גלות, אין זה שייך בנכרי, ודינו כשאר שוגג שאם הרגו גואל הדם אין נהרג עליו (ערמב"ם רפ"י מהל' מלכים).

'לא צריכא, בגברא דשכיח ולא שכיח וקרי אבבא ואמר להו אין, מר סבר אין' – עול תא משמע,
ומר סבר אין' – קום אדוכתך משמע.' יש לבאר מדוע לא אמרו שחולקים בשכיח ולא שכיח סתם, ללא אמירת 'אין'. (והרא"ש שהביא דברי הגמרא, לא הזכיר כלל אמירת 'אין').
 ונראה לכאורה שגם במה שאמרו לעיל 'שכיח' או 'לא שכיח' המדובר כשענה 'אין', אלא שאם שכיח בעיר, פשיטא שכוונתו ל'קום אדוכתך', כי אין דרכו לקבלם בביתו, ואם לא שכיח פשיטא שכוונתו ל'עול תא' (כמוש"כ התוס').

ויש ראשונים (ע' פסקי הרי"ד ועוד) שגרסו 'דשכיח ולא שכיח. אי נמי דקרי אבבא ואמר ליה אין'. (ולשיטתם, כל שאמר 'אין' אין חילוק אם שכיח או לא שכיח. וע"ע בלחם משנה הל' נזקי ממון י; מלא הרועים).

הרי"ף השמיט חילוקים אלו, וכתב הרא"ש שהנוהג משתנה לפי המקום והזמן, ובזמן הגמרא היו הפועלים רגילים לתובעו בשוק [שהיו רגילים להמחותם אצל שולחני או חנוני, ובעה"ב לא היה נצרך למעות מזומנים שיהו עמו]. ופרטי הדין משתנים בחילוף הזמן כפי המנהג. (ומשמע שכל שהדרך להכנס לבית, חייב בעל הבית בנזקי שורו. וע' באילת השחר).

ד'תניא, פועל שנכנס לתבוע שכרו מבעל הבית ונגחו שורו של בעה"ב... פטור, אע"פ שנכנס ברשות. אמאי פטור? אלא לאו דקרי אבבא ואמר ליה אין, וש"מ אין – קודם אדוכתך משמע'. ואף על פי שכך משמעות הלשון, קורוהו 'נכנס ברשות' מפני שאין לשונו מפורשת, ודומה כאילו נכנס ברשות [שכך הוא לפי דעתו]. (ע' תד"ה תניא)

'שני שווין תמין שחבלו זה את זה, משלמין במותר חצי נזק...'. דוקא כשנגחו זה את זה בבת אחת, אבל אם אחד התחיל, הוא חייב והשני פטור שהרי 'כל המשנה ובא אחר ושינה בו – פטור'. וגם בשני אנשים, הגם שאין אומרים סברת 'כל המשנה...' באדם המזיק, כל שהשני הכה לצורך התגוננות, ולא היה יכול לגונן על עצמו באופן אחר – פטור (עפ"י הרא"ש; נמוקי יוסף)

'מועד בתם – משלם במותר נזק שלם. תם במועד – משלם במותר חצי נזק'. כתב הרא"ש שמשמעות דברי רש"י מורה שהחשוב נעשה לפי הנזקים עצמם ולא לפי חיוב התשלומים; מעריכים נזקו של זה ביחס לנזקו של זה, אף כי זה חייב לשלם נזק שלם וזה חצי נזק. כגון מועד שהזיק לתם נזק של חמישים, והתם הזיק למועד נזק של ארבעים, ישלם המועד עשרה בלבד. [ולא שלשים, כפי חישוב ניכוי התשלומים].

וסברתו, כיון שהתחילו כאחת, אין כאן חבלה אלא המותר. ואמנם מדברי התוספות משמע שחולקים על כך [שכתבו שמשנה שאינה צריכה היא, ולרש"י – צריכה וצריכה]. וכן הרמב"ם וטו"ש ושאר פוסקים כתבו שהחשוב נעשה לפי חובת התשלומים של כל אחד כדינו, והיינו, שמנכים את חובת תשלומי התם מול חובת תשלומי המועד, ואת המותר משלם.

'יושם השור בבית דין – דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: הוחלט השור... תנו רבנן, שור תם שהזיק, עד שלא עמד בדין...'. הראשונים ז"ל חלוקים בשיטותיהם בבאור מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא. הנה קיצור השיטות:

תוס' בגיטין (מ: ולהלן לו:): וכן בשיטה מקובצת ובפסקי הרי"ד כאן: מחלוקתם אינה אלא קודם גמר דין, אבל לאחר גמר הדין, גם לרבי ישמעאל נחלט השור לניזק ונעשה כשותף בו. ואם מת השור או אבד – אבדו מעותיו.

רמב"ן רשב"א ועוד: אמנם לאחר גמר דין גם לרבי ישמעאל שוב אינו חייב לשלם מן העליה, אבל אם רוצה יכול לסלקו במעות ואינו חייב להגבותו משורו דוקא (ועתוס' להלן לט. ד"ה אין).

רש"י (כן משמע בלשונו להלן, וכ"כ המאירי משמו), הרמ"ה והרו"ה: גם לאחר גמר דין הרי הוא גובה משאר נכסים לרבי ישמעאל, ואינו אלא כאפותיקי סתם.

רמב"ם (כפי הסבר הקצות-החשן ואחיו בעל תרומת הכרי, תז): מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא דוקא לאחר העמדה בדין, אבל קודם גמר דין, אפילו לרבי עקיבא אינו שותף בשור, שאם מכרו ניזק – מכור לרדיא. [ואולם, שעבוד על השור ישנו גם קודם העמדה בדין, ולכך למדו מכאן 'זאת אומרת המזיק שעבודו של חברו...'. (קצוה"ח. וע' שערי ישר ז, כא)]. ויש מי שכתב שמתעם זה המזיק יכול לסלקו בדמים קודם העמדה בדין (נתיבות המשפט פח, ו).

החזו"א (ב"ק ג, יז) תמה על הסבר זה [מהסוגיות דלהלן] ופרש דברי הרמב"ם באופן אחר. (וע"ע אבן האול נז"מ ד, יב; חלקת יואב חו"מ יט. ויש להעיר מדיוק לשון הברייתא דמשמע שלרע"ק הוחלט כבר מעת הנגיחה, דר' ישמעאל אמר 'יושם השור בבית דין' ור"ע – 'הוחלט' ולא 'וחלט').

וכבר הקשו הראשונים: לדעת האומר 'פלאגא נוקא – קנסא', לכאורה קודם העמדה בדין לא חל חיוב כלל, כמו בכל חיובי קנס, ומדוע לרבי עקיבא מכרו מזיק אינו מכור [ואכן כן היא שיטת הרמב"ם שמכור לרדיא הגם שפסק כרבי עקיבא, ולפי הסבר האחרונים הנ"ל זהו נימוק]. וע' בתוס' בסוגיא שגזרת הכתוב היא כאן, בניגוד לשאר קנסות. ויש אומרים שכאן שונה מפני שאין מחוסר גוביינא, או מטעם אחר (ע' מאירי [וע"ע בדבריו להלן לה: ד"ה ומכל מקום]. וע"ע קה"י כו. ודעת הראב"ד לה: שבפלאגא נוקא קנסא אין המודה נפטר). ובשיטה מקובצת הביא לתרץ שמשעת העמדה בדין זוכה למפרע מעת הנזק. (וכן נקטו מדגפשייהו בזכר יצחק סב ד"ה ונראה דכוונת; חזו"א ב"ק ג, יז; בית ישי עב בהערה א. וע' קהלות יעקב יבמות מא שבועות כב). ובשערי ישר (ז, כא ד"ה ולפי"ז) רצה להוכיח מכאן על כל קנס, שהעמדה בדין אינה אלא כעין תנאי אבל החיוב חל למפרע (וע' גם במאירי בשם התוס'). ודחה שכאן שונה שהשעבוד ששעבדה תורה את השור, אלים טפי משאר שעבודים שאינם אלא בגדר 'ערבות'. אמנם יש שכתבו שבכל קנסות חל השעבוד מיד בשעת המעשה, רק החיוב בפועל אינו חל אלא מהעמדה בדין (ע' בחדושי הגרנ"ט סוף ב"ק. וע' חדושי הגרש"ק; קובץ שיעורים ח"ב יא).

ע"ע: חידושי בית מאיר בסוגיין; שו"ת שבט הלוי ח"ד רכו.

מאי בינייהו? הקדישו ניזק איכא בינייהו. בעא מיניה רבא מרב נחמן: מכרו מזיק לר' ישמעאל מהו...! לא נסתפק בהקדישו [שעסקנו בו] אלא במכרו – לפי שקדושת הגוף מפקיעה מידי שעבוד, וודאי הקדשו הקדש. [וקדושת דמים, נראה שהרי היא כמכר ובכלל הספק. ומכל מקום לכו"ע הקדשו קדוש לענין שצריך פדיון בדבר מועט, מגזרה דר' אבהו כדלקמן] (ע' תוס' בע"ב ד"ה משום).

דף לד

'שבח מזיק, נותן כשעת הנזק – מני ר' ישמעאל היא דאמר בעל חוב הוא וזוי הוא דמסיק ליה... כולה רבי עקיבא היא והכא במאי עסקינן, כשפיטמו...' מרש"י ומתוס' מבואר שהנידון הוא על השבח, מי זוכה בו; לר' ישמעאל הוא שייך למזיק, ולר' עקיבא גם הניזק זוכה בו כיון שהוא שותף בשור, אלא שבזה תלוי אם הושבח מאליו או פיטמו המזיק והוציא הוצאות. (ודנו התוס' מדין שותף שמשביח את הנכס המשותף. וע' בחדושי הנצי"ב).

ואולם מהרמב"ם (נזקי ממון ז, יב) נראה שמפרש שהנידון על גביית חצי נזק מגופו, כשאין השור שוה כדי חיובו, ואחר כך הושבח – האם גובה הניזק חצי נזקו כנגד השבח. ולר' עקיבא חילקו ואמרו שאם פיטמו המזיק – אין הניזק גובה מהשבח, שאף על פי שהוחלט השור, הכוונה היא שמשעת העמדה בדין הוחלט למפרע, אבל אין לו ליטול היתרון הקודם מאחר ובפועל רק עתה הוחלט.

[לפירוש זה, ממה שאמרו שבכחש המזיק, לר' ישמעאל הולכים אחר שעת הנזק, כלומר שמשתלם לפי דמיו של אז הגם שעכשיו פחת, מבואר מכאן כשיטת הראשונים שאפילו אם אבד השור – חייב לשלם] (זכר יצחק סב; אור שמח הל' נזקי ממון ז, יב).

'מכדי בין רבי מאיר בין רבי יהודה האי מאה ועשרים וחמשה שקיל והאי קכ"ה שקיל...' – ע' לעיל (יא), חקירת האחרונים אם היות הנבלה שייכת לניזק הוא כדין תשלומין או מעיקרא אינה כלולה בנזק. ובספר אפיקי ים (ח"א כא. ומצוין שם) הוכיח מכאן כפי הצד השני, כי אם נחשבינה כתשלומין, היה